

ЖИТТЄВА ПЕРСПЕКТИВА ОСОБИСТОСТІ: АНАЛІЗ СОЦІОЛОГІЧНИХ ПАРАДИГМ

Ольга НЕНЧУК

Copyright © 2011

Постановка суспільної проблеми. Все, чим живе людина і що зроблене нею в минулому, має справжню цінність, індивідуальне і суспільне значення лише у зв'язку з майбутнім, із перспективою розвитку її самої і навколишнього соціального світу. Без продуманого і відповідального ставлення до майбутнього – як близького, так і віддаленого у часі – особа не може розраховувати на подальший розвиток у всіх сферах усупільненої життєдіяльності [4]. Однак соціокультурні трансформації, умови кризового розвитку сучасного українського соціуму все більше стають факторами соціальної дезорієнтації населення, втрати ним надійних соціальних орієнтирів, непевності в майбутньому – як особистому, так і масовому. Виникає персоніфікована потреба у поясненні того, що відбувається, куди спрямований суспільний розвиток, які можливості надає глобальна соціосистема для розвитку індивідуальності, реалізації її потреб та амбіцій. Зазначене знаходить своє відображення у формуванні *життєвої перспективи особистості*.

Життєва перспектива належить до дослідницьких напрямків, актуальних для багатьох наук про людину, її життя і діяльність. Цілком виправданим є інтерес до її вивчення, що спостерігається на сторінках соціологічної, філософської, психологічної та педагогічної літератури. Осмислюючи життєву перспективу науковець отримує змогу детальніше осягнути реальний стан суспільства, становище окремих соціальних груп та окремої особистості, котра – творець цієї перспективи, а також взаємозалежність між названими факторами.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні категорії “життєва перспектива” з погляду таких соціологічних парадигм: структурного функціоналізму, феноменології, постмодернізму, синергетики, глобалізаційної теорії, парадигми життєвого шляху. Основну увагу звернено на вивчення в межах даних парадигм двох засадничих питань становлення життєвої

перспективи: чи це процес суб'єктивний, за якого особистість з огляду на потреби, можливості, амбіції спрямовує власний життєвий шлях?, чи об'єктивний, де головна роль під час особистісного самовизначення відводиться суспільним структурам, які чітко задають варіанти перебігу життєвого шляху, а індивідуальні прагнення відіграють лише вторинне значення?

Авторська ідея. Життєва перспектива особистості – це поняття, трактування і розуміння якого зазнає істотних змін в історичному ракурсі залежно від домінуючої у соціології парадигми. При структурному (скажімо, структурний функціоналізм) та інтерпретаційному (наприклад, феноменологічна соціологія) підходах особистості надаються абсолютно відмінні можливості для життєтворення. Те саме стосується і таких сучасних парадигм, як постмодернізм, синергетика, глобалізація.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Майбутнє у працях науковців (М. Гінзбург, Є. Головаха, І. Кон, М. Пряжников, Н. Панина, Л. Сохань та ін.) розкривається за допомогою споріднених понять, які можуть бути застосовані для інтеграційного опису майбутнього: “життєвий план”, “професійний план”, “життєва стратегія”, “життєва програма”. Однак вони не здатні описати зміст і структуру майбутнього людини як найважливішої складової її життєвого шляху. Кожне із понять, запропонованих вище, розкриває лише одну зі сторін системи уявлень про майбутнє. Термін “перспектива” більш доцільно вживати до життєвого шляху людини, оскільки з ним пов'язаний більш високий рівень узагальнення. Він використовується у трьох основних значеннях, які мають спільне джерело – латинське слово “perspicio” (ясно бачу): 1) система зображення предметного світу на площині відповідно до зорового сприйняття предметів людиною; 2) бачення вдаль; 3) плани, види на майбутнє. Перші два значення пов'язані з особливостями відображення предметного світу, що задіяний

у поле зорового сприйняття особою простору. В останньому значенні поняття “перспектива” окреслює ту сферу відображення людиною світу, яка пов’язана із сприйняттям і розумінням часу як простору розвитку і самореалізації. Звідси закономірно говориться про перспективну справу, неперспективну роботу, працівника із перспективою [4, с. 19].

Усвідомлення потреби у плануванні життєвого шляху спричинює виникнення особливого утворення – *життєвої перспективи*, що охоплює минуле, теперішнє та майбутнє особистості, де події різних часових вимірів буденності займають певне місце та наділені відповідним статусом у визначенні подальших етапів цього шляху. Існують різні визначення терміна “життєва перспектива”: а) це або образ бажаного, усвідомлюваного як можливого майбутнього життя за умов досягнення певних цілей [1]; б) або цілісна картина майбутнього у складному суперечливому взаємозв’язку програмованих й очікуваних подій, з якими людина пов’язує соціальну цінність та індивідуальний сенс життя [4, с. 23].

У соціології вивчається переважно зміст перспектив, тобто те, які сфери життєдіяльності особи вона охоплює, у чому полягає її специфіка стосовно різних соціальних груп. Досліджується і те, як особистість своїми планами, цілями і результатами діяльності освоює соціальний простір. Соціологічний аналіз проблеми життєвих перспектив підтверджує ґрунтовне висвітлення науковцями професійних й освітніх планів учнівської молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження й отриманих наукових результатів. За сучасних умов, коли соціальні проблеми швидко виникають і змінюють одна одну, завдання соціолога полягає у тому, щоб найадекватніше до існуючої суспільної ситуації зафіксувати специфіку змісту майбутньої перспективи. Для нього предметом вивчення здебільшого є стійкі, повторювані, емпірично фіксовані, організаційно упорядковані форми стратегічного пізнання і поведінки особистості у конкретному соціумі [10].

На особистість здійснює вплив дуже широкий спектр різноманітних, часто протилежно спрямованих факторів зовнішнього середовища. Тільки за умови активного освоєння та осмислення всіх цих впливів можливий вибір професійного і життєвого шляху. Передусім цей вибір значною мірою визначається соціальними факторами, впливом макро- і мікросередо-

вища, у якому реально формується особистість. Важливою тут є роль сім’ї, школи, однолітків, засобів масової інформації.

У соціології знаходимо досить відмінні трактування життєвої перспективи особистості (*табл.*).

В рамках **структурно-функціональної парадигми**, котра особливої популярності набуває на Заході у 50–60-ті роки минулого століття, суспільство розглядається як складна система з безліччю компонентів, які обіймають акторів, взаємодію, зовнішнє середовище, культуру. Система є складним цілим, яке володіє своїми межами і відносно незалежними складовими, пов’язаними між собою функціонально так, що зміна у становищі однієї веде до зміни стану інших. Відтак соціальна система – усталений комплекс вмотивованої індивідуальної поведінки, а найвагомим мотивом людської діяльності постає здійснення її суспільно визначеної життєвої перспективи. Соціальну структуру утворює система соціальних відносин людей, котрі діють, виконуючи певні соціальні ролі та здійснюючи певний вплив одні на одних. У ролях, які виконує особа, поєднуються мотиви її дій з очікуванням діянь інших навколишніх [14, с. 86].

Структурний функціоналізм пов’язаний, як відомо, з іменами Т. Парсонса і Р. Мертона. Перший теоретично розглядає соціальну систему як сукупність структурних елементів, кожен з яких виконує певну функцію: адаптації (здатність пристосовуватися до середовища), досягнення цілі (система повинна бути здатною досягати ті цілі, які продиктовані функцією адаптації), інтеграції (для уможливлення цілі система має володіти єдністю і збалансованістю), інтерналізації (підтримання існуючого порядку). Є чотири підсистеми, які спеціалізуються на виконання функцій, – це особа, соціальна підсистема, культурна підсистема, організм. Функція особи полягає в досягненні мети, яка зафіксована у життєвій перспективі особистості [6, с. 331–332].

Структурний функціоналізм вивчає життєву перспективу на макрорівні, в межах соціальної системи, де вона розглядається як феномен похідний від соціальної системи, її структури. Будь-яке відхилення від інституалізованих системою зразків життєвого шляху вважається дисфункцією і веде до порушення стабільності всієї системи. Заохочується відтворення поведінкових зразків, а не творчість у баченні особистістю майбутнього і шляхів його реалізації.

Феноменологічна соціологія стає популярною на Заході в 1960-х роках. Її творцем є

Життєва перспектива особистості: аналіз соціологічних парадигм

Соціологічні парадигми	Рівень аналізу	Відношення до особистості	Особливості становлення життєвої перспективи особистості
Структурний функціоналізм	Макро-	Об'єкт суспільного життя	Життєва перспектива, варіанти життєвого шляху чітко регламентовані соціальною системою. Заохочується відтворення поведінкових зразків, а не творчість у баченні особистістю майбутнього і шляхів його реалізації
Феноменологія	Мікро-	Суб'єкт життя	Індивідуальна біографічна ситуація є чинником, який творить, а згодом веде і до змін уявлень особистості про своє майбутнє. Кожному якісно новому етапу життєвого шляху повинен відповідати специфічний зміст перспективи, в якій одні компоненти зберігаються, а інші – відображають реальні зміни в навколишньому середовищі і у самій людині
Синергетика	Макро-	Складова системи	Відповідальність за вибір лягає на внутрішню взаємодію між елементами системи. Подібна взаємодія є зіткненням різних причин, з них деякі перебувають у стані конкуренції, а деякі - кооперації. Рівнодіюча цих причин, їх суперпозиція (накладання) і визначають кінцевий результат відбору
Постмодернізм	Мікро-	Дивід – людина як істота із розщепленим внутрішнім світом	Постійні зміни середовища є для особи нормою життя. Отож змінюється і бачення особистісного майбутнього. Завжди існує не один єдиний бажаний прогноз, а декілька. Передбачено можливість різних варіантів розгортання події після здійснення кожного життєвого вибору
Глобалізація	Мега-	Конструктор Світу	Створення такого образу майбутнього, який був би актуальним для всього людства. У процесі екстерналізації особистість проектує свої власні значення на реальність.
Парадигма життєвого шляху	Поєднання макро-, мезо- та мікро-	Творець індивідуального та суспільного життя	Вивчається взаємовплив історії, суспільства та особистості на формування життєвої перспективи. Здійснюється дослідження ролі людської активності у процесі життя

Е. Гуссерль. Але вона стає широко відомою завдяки творчості А. Шюца, П. Бергера і Т. Лукмана. Так, Альфред Шюц виходить із того факту, що кожен індивід поміщений у повсякденному житті на свій особливий манер, його кругозір визначається біографічною ситуацією. Це і є поясненням того, що кожна окрема людина бачить своє життя, перспективу по-своєму, а тому як немає двох ідентичних життів, так і відсутні дві ідентичні життєві перспективи. Завдяки дорослішанню і накопиченню нового досвіду біографічна ситуація особи в кожному конкретний момент часу стає чинником, який веде до зміни її уявлень про своє майбутнє.

Життєва перспектива не є раз і назавжди виробленою стратегією: кожному якісно новому етапу життєвого шляху відповідає специфічний зміст перспективи, в якій одні компоненти зберігаються, а інші – відображають реальні зміни в довкіллі і в самій особі. Іншими сло-

вами, біографічна ситуація передбачає специфічну перспективу бачення світу, де людина – центр світу. Мое актуальне зараз є джерелом усіх часових перспектив, відповідно до якого й організовується бачення явищ світу [13].

Наявність проекту (під цим терміном автор розуміє ідеальний результат дії, заданий пізнанням) передбачає для індивіда, котрий планує дію, уявне перенесення ним себе в майбутнє, тобто у той час, коли дія вже буде звершеною. Тільки у тому разі, коли наявний передбачений образ завершеної справи (життєві цілі), можуть бути вироблені конкретні кроки, етапи досягнення цього стану (життєві плани). Діючий індивід сприймає свою потенційну дію не просто в майбутньому, а в майбутньо здійсненому. Саме часова перспектива дії, яка відбувається, має важливі наслідки для її розуміння. Отож для діючого індивіда рушійною силою є уявлення про майбутнє. А. Шюц називає це

явище мотивом “для-того-щоб” [13, с. 37]. Наприклад, людина хоче здобути професію лікаря і для цього поступає в медичний інститут. Мотиву “для-того-щоб” протистоїть мотив “тому що” [13, с. 39–40]. Хочє здобути професію лікаря, тому що має для цього певні знання, здібності, або тому що так хочуть батьки. Завдяки цим двом типам мотивів відбувається поєднання минулого із сучасним та майбутнім, простежується їх неподільний зв’язок.

Проектується не поступово здійснювана діяльність, а дія, ціль діяння, яку потрібно досягнути саме шляхом удіяльнення. А це визначається сутністю проектування. Для досягнення цілі діюча особа повинна визначити засоби, тобто здійснити окремі дії, які наближають здійснення цілі. Це значить, що відповідно до власного досвіду конкретної особистості в момент планування справедливе твердження, що цілі досягаються створенням низки факторів, які називають засобами. Вибір нових засобів стає планованими цілями дії, проміжними цілями. Для їх досягнення під час чітко раціональної діяльності крок за кроком відбувається той процес, який називається плануванням цілі дії. Раціональна діяльність – це та, котра містить відомі проміжні цілі. Важливо зрозуміти, що всі плани майбутньої діяльності сутнісним чином спрямовані на минуле, а дія вважається виконаною і тому досягається шляхом рефлексії [13, с. 24]. Як тільки дія попадає у поле зору думки, то вона вже здійснилася, збулася, себто конституїрована як готова.

П. Бергер і Т. Лукман говорять про те, що реальність повсякденного життя організовується навколо “тут” мого тіла і “тепер” мого даного часу. Але реальність не вичерпується цією безпосередньою присутністю, вона охоплює і ті феномени, які не дані “тут і тепер”. Ми сприймаємо повсякденне життя залежно від ступеня просторового і часового наближення чи віддалення [2, с. 15]. Для людини найбільш важливим є те, що відбувається із нею в даний момент, а більша віддаленість у часі зменшує роль для неї знання про майбутнє. Людина живе із певною сукупністю знань, у власній реальності повсякдення, яке збагачується і переповнюється тоді, коли в ній появляються знання про власне майбутнє. Особистість, обираючи власний життєвий шлях, спрямовує свої зусилля на отримання певних додаткових знань, умінь, які, на її думку, сприятимуть реалізації бажаного майбутнього. Це закономірно змінює її життєвий світ, уможливорює накопичення відповідних знань і досвіду.

Становлення життєвої перспективи є безпосередньо залежним від знання про групу та форми взаємовідносин усередині неї. Однак поважаючи свій життєвий досвід, рахуючись з ним у лоні повсякдення, не варто вважати його істиною в останній інстанції. Якби у минулому були здійснені інші вибори, то вочевидь були б іншими і досвід, і звички, і стереотипи, і настанови. Цінність життєвої перспективи полягає в тому, щоб зуміти відірватися від свого звичного довілля, усталеного способу життя, а у підсумку вчинкового циклу зрозуміти, що саме тепер настав той час, коли треба відмовитися від своєї звичної освоєної концепції і рушити вперед, на незнайому територію. Отже, творці феноменологічної теорії вважають, що актуальна життєва ситуація діючого індивіда має свою історію, являє собою зміст усього його попереднього суб’єктивного досвіду і знаходить продовження у майбутньому, тобто відображена у близькій чи віддаленій перспективі.

Синергетика. Синергетика (спільна дія) – це науковий напрям, що виник у 1977 році в Німеччині, характеризується міждисциплінарністю та сутнісно вивчає самоорганізацію систем. Остання ґрунтується на нерівновазі як причині та джерелі утворення нових структур. Спочатку система перебуває у стані термодинамічної рівноваги, а її елементи поводяться незалежно один від одного. Водночас її відкритість дає змогу зовнішнім впливам вивести її зі стану рівноваги, порушити старі симетрію і порядок. Саме цей специфічний, нерівноважний, асиметричний, неупорядкований стан є основою виникнення якісно нової когерентної системи [11, с. 55].

Система, у якій починає панувати хаос, стрімко віддаляється від стану рівноваги, поки не досягне критичної точки – *точки біфуркації* (від лат. роздвоєння). Поблизу неї система має безліч ступенів свободи, і переповнена флуктуаціями, випадковими відхиленнями від середніх значень. Як пише М. Папуш, “у ситуації екзистенційного вибору людина опиняється у точці перетину двох або кількох незгоджених дійсностей, що існують кожна за своїми законами” [8, с. 360–361]. Система немовби “коливається” перед вибором свого майбутнього шляху розвитку, поки раптом не вибере найсильнішу і найшвидшу флуктуацію. У цю мить утвориться локальне ядро, зародок нової структури, який швидко, за допомогою хвиль концентрації, її захоплює й організовує. Процес зародження нової структури гальмує

рух-поступ усіх інших, розгортається з дедалі більшою швидкістю. Новоутворена структура надзвичайно чутлива до зовнішніх впливів, особливо тих, що узгоджуються з її власними характеристиками. Нова система набуває автономності, незалежності від свого “непорядкованого” минулого. Вона немов закріплює свої досягнення, стабілізує якісно інший рівень, зберігає отриману інформацію. Спроможність структур до збереження набутого досвіду забезпечує спадкоємність розвитку. На певному етапі саморозвитку незадоволеність особистості її актуальним існуванням неможливо вгамувати [11]. При цьому “передвирний стан” є хаотичним неприйняттям свого життєвого світу і самого себе. Самоорганізація особистістю власного життя є упорядкуванням його спонтанності шляхом вибору напрямку руху-поступу за заданими критеріями оптимальності (психологічний простір і час, внутрішнє зростання). Йдеться, власне, про просторово-часову структуру життєвого світу людини у її пульсуючій динаміці [11, с. 56].

Коли у синергетичному контексті мовиться про дисипативну систему у стані біфуркації, то може здаватися, що вибір здійснюється випадково, є результатом якоїсь неспричиненої флуктуації. Проте ця думка помилкова, адже відповідальність за вибір лягає на внутрішню взаємодію між елементами системи, яка й відіграє роль детектора. Подібна взаємодія – це завжди зіткнення різних причин, з них одні перебувають у стані конкуренції, інші – кооперації. Рівнодіюча цих причин, їх суперпозиція (накладання) і визначають кінцевий результат відбору [3, с. 116].

Постмодернізм – це відображення структурно подібних явищ у суспільному житті і культурі сучасних високорозвинених країн, породжених новою соціокультурною ситуацією кінця ХХ – початку ХХІ століття. У центрі цієї ситуації є процес формування специфічного, невідомого раніше, типу відносин між людиною і суспільством, коли особистісні риси стають однією із домінант соціального поступу, а розвиток людини виявляється джерелом глобальних економічних, політичних, соціальних, культурних трансформацій [14, с. 104].

Постмодерністська особистість – це та, яка частково втратила індивідуальну своєрідність, точніше – позбулася жорсткої визначеності, одноголосся завдяки практично безмежній відкритості, поліфонічності, здатності до розвитку. Постійні зміни відповідно до мінливого

середовища є для такої особистості нормою життя, якої ніхто не декларує, навіть не помічає. У такий спосіб закономірно змінюється і бачення нею свого майбутнього, її життєва перспектива [11, с. 57]. Нове Я, котре здобуває ця особистість, – це щось рухливе, змінюване, таке, що відчуває на собі вплив “голосів людства” і не поспішає створювати свій окремий, суто індивідуальний, текст. Для нього важливіше бути в контексті, “вписуватися”, не випадати [11, с. 57].

Оновлена особистість стала більш відкритою і гнучкою системою, певні її підсистеми можна змінювати, перебудовувати, перетворювати на нові тексти, додаючи самобутні деталі чи інтерпретації. На минуле, вона дивиться саме як на свою власність, трактуючи його по-новому, пропонуючи собі пригадувати не лише певні трагічні обставини, а й їх іронічне бачення сьогодняшніми очима. Люди стали вільнішими у своєму власному життєвому світі, більше прислуховуються до власних глибинних прагнень, які раніше приховували й гальмували. У постмодерністському контексті особистість – це не консервативна персона, а більш відкрита експериментуванню, готова ризикувати, помилятися, розпочати все заново. Коли життєві цінності раптом починають здаватися абсурдними, то це вже, як не парадоксально, не означає наявності болісної кризи. Їх легко можна замінити новими, але такими ж невичними. Можливостей для саморуху вперед стало набагато більше. Минуле вже не тяжіє обов'язками, звичками і заборонами. Воно не диктує, куди треба повернути, що саме вибрати, адже переінтерпретуванню підлягає свій набутий досвід з позиції повсякденної зручності, відтак кожний пише новий текст, який стає реальністю. Відтак постмодерністська особистість не боїться майбутнього, оскільки у неї завжди є не один єдиний бажаний прогноз, а декілька. Вона передбачає наявність різних варіантів розгорнути події-чинки після здійснення кожного ковітального вибору, результатом якого є зміна життєвої парадигми, причому далеко не завжди у кращий бік. І це зрозуміло чому: неможливість безпомилково здійснити таку складну діяльність як самоздійснення свого життя. Те, що сьогодні здається досить вдалим, через десять років, можливо, буде сприйматися як жахлива помилка, і навпаки. Отож завжди існують варіанти життєреалізування, альтернативи вибору, що, звісно, пом'якшує кризові переживання [11, с. 58].

Таким чином, в основі парадигми пост-модернізму перебуває соціалізована особа, яка не вирвана із соціального та історичного контекстів, а є рушієм змін у соціальному повсякденні суспільства. Останні певною мірою розглядаються як результат усвідомлених, цілеспрямованих дій (для цього потрібен образ чи модель бажаного суспільства), або неусвідомлених наслідків людських зусиль. Загалом люди – знаючі, але не всебаччі, творці, але не чарівники, вільні, але не безмежно [11, с. 61].

Глобалізація – один із найважливіших факторів сучасної цивілізації, що здійснює вплив на розвиток мислення, науки, економіки, культури. Її рушійною силою є принципово нові технології, комп'ютеризація, супутникові комунікації, Інтернет. Проектування майбутнього в контексті глобалізації набуває нового сенсу, адже воно зреалізовується на мегарівні, тобто прагне створення такого образу майбутнього, який був би актуальним для всього світу.

Сутнісно теоретичне проектування соціальних практик, майбутніх конструктивних перетворень є творчою діяльністю особливого типу. Системний проект, проектування широко застосовуються в сучасних науково-технологічних розробках, різноманітних експериментах. У зв'язку з цим виділяють такі поняття, як “людина, котра конструює”, “конструктивні науки” і “конструктивні процеси” (Г. Саймон, Г. Башляр, І. Н. Бронський), “конструювання соціальної реальності” (А. Шюц, П. Бергер, Т. Лукман), “радикальний конструктивізм” Е. фон Глазерсфальда, П. Вацлавика. Проектування, його мислезабезпечення пов'язані із вирішенням конструктивних завдань, маніфестацією сценаріїв майбутнього, що зачіпає проблему соціальної безпеки проекту і самого проектування [7, с. 182].

Актуалізація завдань проектування безпосередньо пов'язана зі станом сучасної цивілізації, що маніфестує зростання соціальної небезпеки людських помилок і тому підтверджує важливість проектного випробування всього нового. Людство, за висловом, К. Поппера, зазнало абсолютної помилки, коли неймовірні людські та матеріальні ресурси були витрачені на утопічні програми, які принципово не є здійсненними. Стало зрозумілим, що майбутнє – це предмет не зазирання, а – побудування, адже воно не приходить, а проектується. Отже, альтернативою утопій, які стали справжнім лихом ХХ століття, постає саме наукова сила проектів як конструктивного

надбання сучасної діяльності.

Процес філософського осмислення та образи цивілізації майбутнього вибудовуються в дискурсах продуктивного мислення шляхом пошуку нових цінностей і стратегій раціональної діяльності. Філософсько-прогнозуючий аналіз і конструювання майбутнього пропонують виявлення базових смислів культури, які утворюють генотип сучасної цивілізації; пошук нових шляхів розвитку та орієнтирів бачення світу. Отож з урахуванням глобалізації людства і стратегії ненасилля поєднано різноаспектне проектування майбутнього.

Сенс соціального конструювання полягає в оновленні, в досягненні нового стану модернізованого суспільства. Якщо людина – конструктор світу, то це, імовірно, завдяки конституційно даній відкритості окремого соціуму світу, яка вже містить конфлікт між порядком і хаосом. Відтак людське існування – безперервна екстерналізація: у міру того, як людина виявляє себе в діяльності, вона конструює світ, у якому екстерналізує себе; у цьому процесі вона проектує свої власні значення на реальність. Примітно, що проекти “іншого” суспільства містять концепцію системних якісних змін, структурних перебудов. Його проектування, як і нових світів, – це настановлення ідеального мислення як вихід із кризи, подолання негативу глобалізації і перехід до оновлених реалій [2, с. 170].

Сучасні уявлення про світ і можливості конструювання значно розширюються завдяки прогресу науки і технологій. Нове бачення реальності формується шляхом підстановки у вихідну модель-уявлення (проект) нових ідеальних об'єктів (конструктивів), що й дозволяє створити раціональний проект, який задає бачення розгаданого майбутнього [7, с. 185]. Однак таке проектування має бути підпорядковане численним принципам заборони. К. Поппер вказує на такі: 1) рух-поступ наукової думки непередбачуваний, а тому особливу роль відіграє достовірність знання, звідси – врахування заборони на певні стратегії, програми і проекти, які містять потенційно небезпечні наслідки – техногенні, екологічні, біологічні; 2) проектування повинне бути конструктивним, аргументованим і верифікованим; 3) потрібне опрацювання універсальної світоглядної концепції науково-технологічно-інформаційної діяльності в аспекті конструктивної безпеки і соціально-правової відповідальності, утвердження глобальної етики моральності і загальнолюдської солідарності.

Парадигма життєвого шляху. Життєвий шлях – одна із найважливіших дослідницьких парадигм, що набула розвою упродовж останніх сорока років та пов'язана з іменами таких дослідників, як Орвілл Брім, Алан Кіркхофф, Глен Елдер. У ній вивчається зв'язок між людськими життями і мінливим суспільством, взаємозалежність повсякдення і людської активності. Життєвий шлях синтезує головні зміни у розумінні і вивченні життя. Ця загальноконцептуальна тенденція зробила час, ситуацію і процес найбільш помітними вимірами в соціологічній теорії та його головному інструменті – аналізі. Життєвий шлях розглядається як багаторівневий феномен, який поєднує процеси через соціальні інститути та організації із соціальними траєкторіями осіб і процесами їх розвитку. Життя – цілісний процес, який об'єднує особистість та її соціальну траєкторію в мінливому суспільстві [5, с. 22].

Індивідуальний життєвий шлях – це послідовність діянь і подій людей у різних сферах у суспільненого повсякдення, що організована в інституціалізованих полях їх діяльності, певних станах і характеристиках, які з плином часу розвиваються, трансформуються, змінюються. У загальному уявленні життєвий шлях співвідноситься із переплетінням таких траєкторій, як кар'єра, сімейне життя, що зумовлені мінливими умовами і думками про майбутнє, а також з короткими періодами життєвих переходів, починаючи від вступу в школу і закінчуючи виходом на пенсію. Суспільство не утворюється буттям в даний конкретний момент. Воно існує лише завдяки часу. В суспільстві, яке швидко розвивається, відмінності у часі народження визначають багатоманіття історичних світів, можливості та обмеження для людини, котра живе в ньому. Будь-які зміни у житті людини залежатимуть як від того, що вона сама вносить у процес змін, так і від самого характеру цих змін. Дане твердження передбачає макро- і мікросоціологічний контексти аналізу. Перший пов'язаний із вивченням взаємовпливу історії, суспільства та особистості, де більша увага надається вивченню впливу соціальних змін на особу. Другий передбачає дослідження ролі людської активності у процесі життя [5, с. 23].

Усередині конструйованого ними світу люди планують і здійснюють певний вибір серед усіх можливих, які і формують їхній життєвий шлях. Процеси вибору стали набувати все більшого значення у розвитку останнього.

Існує мережа суто вікових стосовно людини очікувань, яка увійшла до культурного устрою дорослого життя. Є набір наперед прописаних найважливіших подій життя. Вікові норми й очікування діють як збудники чи гальмо для поведінки. До того ж людське життя задіяне в багатоманіття соціальних зв'язків з родичами, друзями, колегами. Принцип взаємозалежності відображає взаємодію між соціальними світами в онтогенезі особистості.

ВИСНОВКИ

1. В наведених соціологічних парадигмах помітне домінування певного рівня аналізу при вивченні життєвої перспективи особистості (структурний функціоналізм – макроаналіз, феноменологія – мікроаналіз), що здійснює вплив на визначення методологічних засад даного феномена.

2. Наявні два основних підходи до розуміння суб'єкт-об'єктних відносин – структурний чи об'єктивістський (від органіцизму Г. Спенсера до функціонального структуралізму Т. Парсонса і Р. Мертона) і діяльнісний чи суб'єктивістський (від феноменології до теорії соціального конструювання реальності).

3. Структурний підхід розглядає соціальну дію як просте відтворення структурованих контекстів повсякдення. Стверджується, що соціальний світ наповнений існуючими незалежно від пізнання і волі індивідів об'єктивними структурами, які здатні спрямовувати і пригнічувати їх уявлення; відтак і життєва перспектива також зумовлена існуючими контекстами повсякдення.

4. Діяльнісний підхід на перший план ставить суб'єкта дії і передбачає момент відтворення соціальної реальності, у якому особа володіє правом вибору свого життєвого шляху.

5. Кожен із названих підходів має власні плюси і мінуси. Слабкість структурного – у відриві від чуттєвого досвіду і “фетишизації” об'єктивних відносин, а діяльнісного – в нездатності причинного пояснення явищ соціального світу.

6. Кожна із проаналізованих вище соціологічних парадигм володіє власним методологічним підходом до вивчення життєвої перспективи особистості, що, зокрема, підтверджує значущість цієї дослідницької тематики. А вже майстерність науковця, з огляду на поставлені перед ним мету і завдання, є відшукати саме ті методологічні засади, які сприятимуть якнайповнішому їх досягненню-вирішенню.

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни. – М.: Мысль, 1991. – 301 с.
2. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. – М.: Медиум, 2001. – 324 с.
3. Бранский В.П. Теоретические основания социальной синергетики // Вопросы философии. – 2000. – № 4. – С. 115–129.
4. Головаха Е.И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи. – К., 1988. – 143 с.
5. Ежов О.Н. Парадигма жизненного пути в зарубежной социологии // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2005. – Том VIII, № 3. – С. 22–33.
6. История социологии в Западной Европе и США: Учебник для вузов. – М.: Издат. группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – 576 с.
7. Мандрика В.А. Проектирование будущего в контексте глобализации // Принцип конструктивного мышления. Людина і культура в умовах глобалізації: Збірник наукових статей. – К.: Видавець Парапан, – 2003. – С. 182–191.
8. Папуш М. Психотехника экзистенциального выбора. – М.: Политиздат, 2001. – 377 с.
9. Психологическая энциклопедия: 2-е изд. / Под ред. Р. Корсини, А. Ауербаха. – СПб.: Питер, 2006. – 1096 с.
10. Резник Т.Е., Резник Ю.М. Жизненные стратегии личности // Социологические исследования. – 2007. – № 1. – С. 100–105.
11. Титаренко Т. Критерії готовності до здійснення життєво важливого вибору // Наукові студії із соціальної та політичної психології. – К., 2002. – № 5 (8). – С. 53–64.
12. Штомпка П. Социология социальных изменений / Пер. с англ. под ред. В. А. Ядова. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 416 с.
13. Шюц А. Смысловое строение социального мира. – М., 2003. – 118 с.
14. Черниш Н. Соціологія: Курс лекцій. – Львів: Кальварія, 2003. – 544 с.

АННОТАЦІЯ

Ненчук Ольга Миколаївна.

Життєва перспектива особистості: аналіз соціологічних парадигм.

У статті проаналізовано основні соціологічні підходи до вивчення проблеми життєвої перспективи особистості, що дає змогу краще зрозуміти це явище, закономірності його становлення, розвитку та значення для особистості і суспільства. Основну увагу звернено на дослідження в межах даних парадигм питання становлення життєвої перспективи: чи це процес суб'єктивний, за якого особистість з огляду на власні потреби, можливості, амбіції спрямовує власний життєвий шлях, чи об'єктивний, де головна роль під час особистісного

самовизначення відводиться суспільним структурам, які чітко визначають варіанти життєвого шляху, а індивідуальні прагнення відіграють лише вторинне значення.

Ключові слова: *життєва перспектива особистості, структурний функціоналізм, феноменологія, постмодернізм, синергетика, глобалізація, парадигма життєвого шляху.*

АННОТАЦИЯ

Ненчук Ольга Николаевна.

Жизненная перспектива личности: анализ социологических парадигм.

В статье проанализированы основные социологические подходы к изучению проблемы жизненной перспективы личности, которые дают возможность лучше понять это явление, закономерности его становления, развития и значения для личности и общества. Основное внимание обращено на исследование в пределах данных парадигм вопроса становления жизненной перспективы: или это процесс субъективный, при котором личность, учитывая собственные потребности, возможности, амбиции направляет собственный жизненный путь, или объективный, где главная роль во время личностного самоопределения отводится общественным структурам, которые четко определяют варианты жизненного пути, а индивидуальные стремления играют лишь вторичное значение.

Ключевые слова: *жизненная перспектива личности, структурный функционализм, феноменология, постмодернизм, синергетика, глобализация, парадигма жизненного пути.*

ANNOTATION

Nenchuk Olha.

Vital Perspective of a Personality: Analysis of Sociological Paradigms.

The article analyzes the basic sociological approaches to studying the problems of life perspectives of a personality, enabling better understand this phenomenon, the appropriateness of its formation, development and implications for a personality and society.

Special attention is paid to the research within these paradigms of the question of development the vital perspective: is this a subjective process, according to which a personality due to its own needs, ambitions directs its own life, or objective, where the main role in personal self-determination is given to public entities that clearly define the ways of life and individual desire plays only a secondary value.

Key words: *the life outlook of a personality, structural functionalism, phenomenology, postmodernism, synergetics, globalization, paradigm of life course.*

Надійшла до редакції 8.12.2010.